

Grote Zaagbekken broeden in Nederland

Dit jaar werd voor het eerst vastgesteld dat Grote Zaagbekken in Nederland broeden. Begin juni werden op het Ketelmeer minimaal drie vrouwtjes met jongen ontdekt. Is het toeval dat deze eerste broedgevallen samengaan met een toename van de aantallen in de zomer? Of is er meer aan de hand?

Op 3 en 9 juni 2025 werden op verschillende plekken op het Ketelmeer vrouwtjes Grote Zaagbek met kleine jongen waargenomen. Op 3 juni ontdekte Martijn de Jong een vrouwtje met negen jongen, later die dag zag Cor Fikkert nog een vrouwtje met zeven jongen. Op 9 juni werd daar een vrouwtje met acht beduidend oudere jongen aan toegevoegd. Beide waarnemers zagen later die dag nog twee vrouwtjes met elk vijf kleine jongen, waarvan niet met zekerheid te zeggen was of dit dezelfde vrouwtjes waren die al op 3 juni werden waargenomen. De drie broedgevallen betreffen dus een minimum. Gezien de grootte van de jonge zaagbekken konden ze niet van ver komen. Waarschijnlijk maakten de vrouwtjes hun nest tussen de basaltstenen of in een andere holte aan de oevers van het Ketelmeer en de IJsselmonding. Met deze goed gedocumenteerde waarnemingen zijn de eerste zekere broedgevallen in Nederland een feit. Het is nog wel de vraag of de soort zich zal vestigen als broedvogel. Om te spreken van een gevestigde populatie hanteert Sovon een aaneengesloten periode van tien jaar waarin de soort jaarlijks broedt. De recentst gevestigde soorten zijn Nonnetje, Bijeneter en Rode Wouw (sinds 2010) en de Pontische Meeuw en Witwangstern (sinds 2012).

Holenbroeder

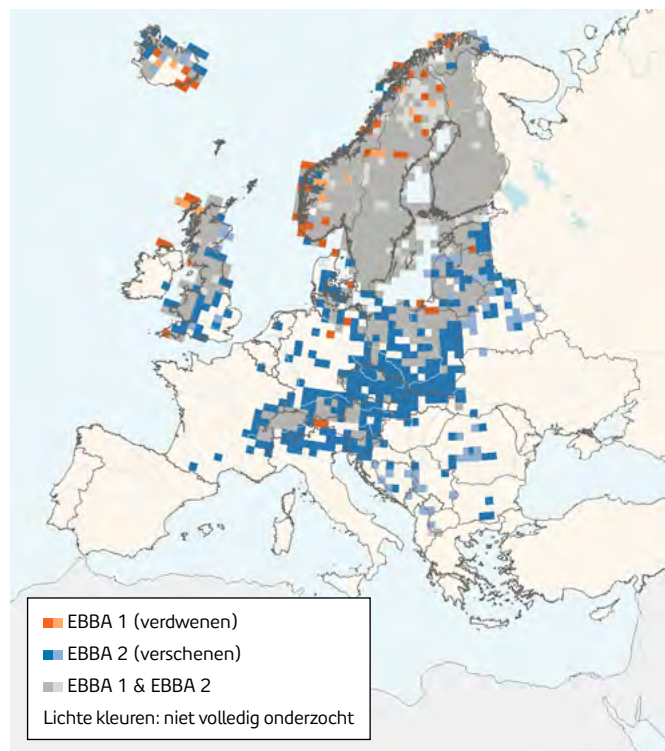
Als uitgesproken viseter is de Grote Zaagbek gebonden aan water met voldoende doorzicht en kleine vissen. Ook zijn geschikte holen essentieel om in te broeden. In Europa maken Grote Zaagbekken gebruik van boomholtes, konijnholten, kieren tussen stortstenen en zelfs ruimtes in gebouwen. Ook nestkasten worden regelmatig gebruikt. Waar de zaagbekken van het Ketelmeer precies hebben gebroed, is onbekend. Langs het meer bevinden zich veel oevers en dammen met grote stortstenen waartussen gebroed kan worden. De oudere wilgen op de eilanden in de IJsselmonding hebben mogelijk ook geschikte holtes. Vrouwtjes Grote Zaagbek zitten 28 tot 35 dagen op het nest (gemiddeld 32) en worden na de eileg verlaten door het mannetje. De jongen verlaten twee dagen na het uitkomen van de eieren gelijktijdig het nest en worden de eerste paar weken begeleid door het vrouwtje. De leeftijden van de jongen op de foto's van 3 en 9 juni varieerden naar schatting tussen een week en vijf weken. Als we terugrekenen, zijn de eenden waarschijnlijk tussen de laatste week van maart en de eerste week van mei begonnen met broeden. Dat komt goed overeen met het tijdsbestek waarin Grote Zaagbekken in Zuid-Duitsland en Zwitserland overgaan tot broeden – weliswaar gebaseerd op onderzoek in de jaren 1980-90.

Wintergast

Grote Zaagbekken kennen we in Nederland voornamelijk als wintergasten. In september en oktober zijn de aantallen nog klein; vanaf november en december verschijnen groepen van honderden vogels. In januari pieken de aantallen. In milde winters verblijven hier hooguit vijfduizend vogels, waarvan zo'n twee derde op het IJsselmeer. Op basis van ringmeldingen wordt aangenomen dat de zaagbekken die in Nederland overwinteren met name uit Fenno-Scandinavië komen. Ook de samenhang tussen de ijsbedekking op de Oostzee en de winteraantallen in ons land wijst op die herkomstregio – hoe minder ijs, hoe minder Grote Zaagbekken in Nederland. Er is één ringmelding van een vogel die in Zwitserland in de winter was geringd en in Nederland werd teruggevonden. Uitwisseling met broedvogels uit Groot-Brittannië is niet vastgesteld.

Uitbreiding in Europa

Vanwege de herkomst van de wintergasten associëren we de Grote Zaagbek vooral met het noorden. Maar de soort broedt ook langs rivieren en meren in Midden-Europa. Sinds de jaren negentig breidt deze broedpopulatie zich sterk uit. Vanuit het Alpengebied en Zuid-Duitsland verspreiden zaagbekken zich steeds verder stroomafwaarts, in verschillende richtingen. Zo zijn langs de rivieren de Doubs (Frankrijk) en de Rijn (Duitsland) steeds meer broedgevallen te vinden. De Duitse broedpopulatie verdubbelde sinds de eeuwwisseling en bedraagt 1000–1200 broedparen. Ook in Tsjechië, Polen en Noord-Duitsland is de verspreiding veel ruimer geworden (figuur 1). Als oorzaken voor deze forse uitbreiding worden de betere wettelijke bescherming tegen jacht en verbeterde waterkwaliteit genoemd. Bovendien zou het eerder smelten van ijsbedekking door het warme voorjaar in een hoger broedsucces kunnen resulteren.

▲ *Figuur 1. De uitbreiding van de Grote Zaagbek in beeld op basis van twee European Breeding Bird Atlas (EBBA)-periodes: in blauw de nieuwe broedgebieden (50x50 km) in 2013–17 ten opzichte van de jaren tachtig van de vorige eeuw (grijs en oranje). Het vlakje in Nederland was incorrect ten tijde van het maken van deze kaart, maar is inmiddels dus wel actueel.*

Bron: Keller et al. 2020

◀ *Vrouwte Grote Zaagbek met acht pullen. 9 juni 2025, Ketelmeer. Foto: Cor Fikkert*

▼ *Merendeels jonge Grote Zaagbekken en mogelijk een volwassen vrouwte. Beide kleden zijn lastig te onderscheiden. Itteren, 9 juli 2021. Foto: Bert Dolmans*

Vermoedens

De dichtstbijzijnde broedgebieden van de Grote Zaagbek liggen op ongeveer negentig kilometer van de Nederlands-Duitse grens, langs de Ruhr in Nordrhein-Westfalen. In deze deelstaat nemen de broedaantallen toe. Broedgevallen waren in Nederland nog niet eerder vastgesteld, al bestonden er wel vaker vermoedens op basis van waarnemingen van vogels in het late voorjaar en de zomer. In de database van Sovon, in literatuur en op waarneming.nl konden we negen gevallen vinden van pleisterende groepjes zaagbekken in de zomer die grotendeels uit volgroeide juvenielen bestonden. Deze meldingen dateren uit 2011–25 en kwamen uit het Haringvliet, de IJsselmonding en de Maas in Zuid-Limburg. Intrigerend is de reeks van 2021–25 in Limburg, op de Maas tussen Borgharen en Grevenbicht. Jaarlijks worden daar groepjes jonge vogels gezien. Deze vogels kunnen al vliegen en dus bijvoorbeeld ook uit Duitsland of België komen. Vrouwtjes Grote Zaagbek kunnen met kleine jongen enkele kilometers afleggen naar geschikt, voedselrijk water. Als de jongen groter zijn, kunnen ze steeds verder stroomafwaarts gaan en zodra ze vliegvlug zijn, is het helemaal onduidelijk op welke plek gebroed is. Het vaststellen van een broedgeval is dus niet zo eenvoudig. Waarnemingen van vrouwtjes in april en mei bij geschikte nestholen of met net uitgevlogen jongen zijn het meest indicatief.

Loos alarm

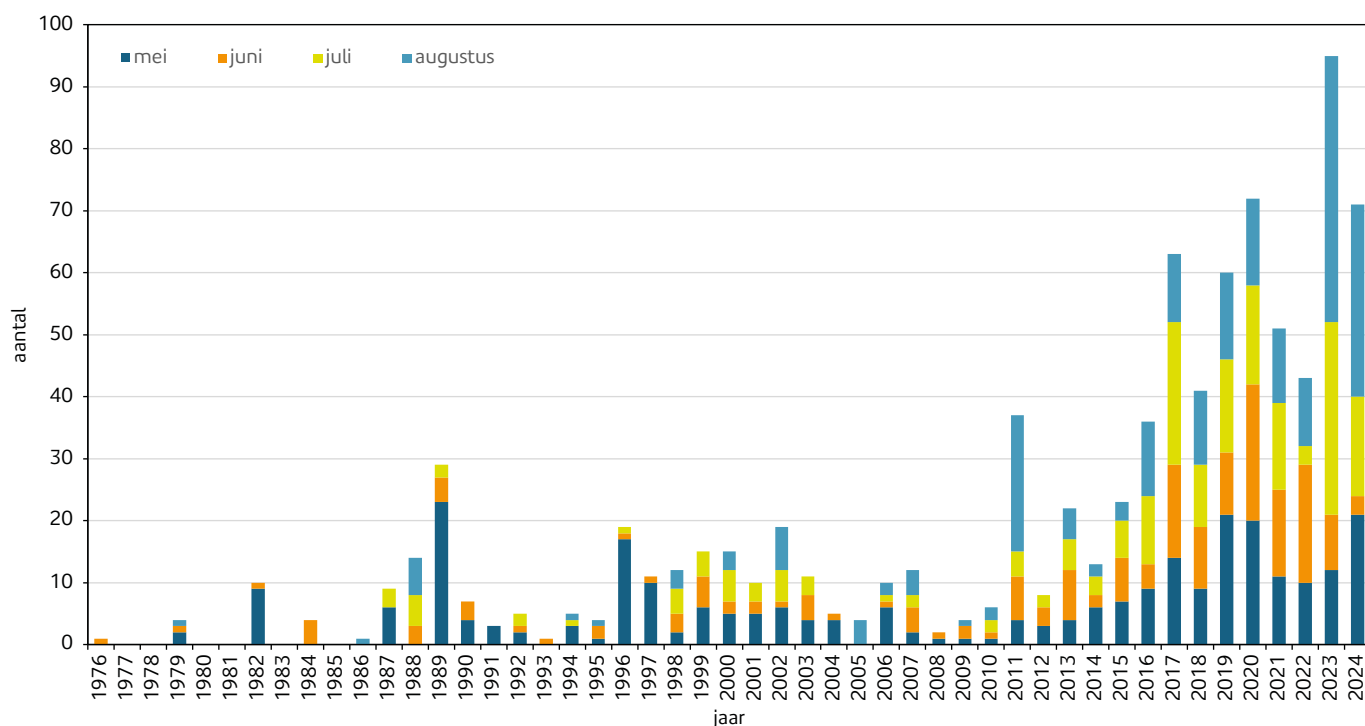
Twee al wat oudere, gepubliceerde waarnemingen van waarschijnlijke broedgevallen bleken later toch loos alarm. De melding van Thom Renssen van een paar met drie grote jongen op 24 juli 1940 op de Rijn bij Arnhem werd bij navraag in 1977 veranderd in een groepje aangeschoten of verzwakte vogels. Op 17 en 20 juli 1996 fotografeerde Nirk Zijlmans op het IJmeer bij Diemen een vrouwtje met twee iets kleinere vogels, die als juveniel werden gedetermineerd. Later werd de determinatie van de twee jonge vogels gewijzigd naar mannetjes in eclipskleed, waarna het mogelijke broedgeval weer uit de boeken verdween. In een beschrijvend artikel van Zijlmans is ook een samenvatting van zomermeldingen tussen 1927 en 1986

opgenomen. Op één na betroffen deze meldingen allemaal solitaire vogels. Dat is een opvallend verschil met de zomerwaarnemingen in het afgelopen decennium, waarbij het geregeld om paren of groepjes gaat. Is er dan toch iets aan het veranderen?

Toename in de zomer

Al sinds zeker het begin van de vorige eeuw worden Grote Zaagbekken geregeld als overzomeraar gemeld. Vaak gaat het om solitaire vogels die bijvoorbeeld verzwakt of gewond zijn achtergebleven na de winter. Recent nemen de aantallen overzomerende Grote Zaagbekken echter duidelijk toe, zo blijkt uit maandelijkse tellingen voor het Meetnet Watervogels (figuur 2). Op het Ketelmeer en andere noordelijke Randmeren, in de noordelijke Delta en de Biesbosch blijven jaarlijks Grote Zaagbekken hangen. De grotere aantallen, die al vanaf april worden vastgesteld, hangen niet samen met koude in de voorgaande winters, waardoor er meer verzwakte vogels zouden kunnen achterblijven. Mogelijk raakt ons land steeds meer in trek bij deze viseters. Hoewel het om kleine aantallen gaat, valt het op dat in de zomermaanden van het afgelopen decennium ook meer verplaatsingen van Grote Zaagbekken op trektellen.nl worden geregistreerd. Waar deze vogels vandaan komen, is niet duidelijk. De meest waarschijnlijke oorsprong is de groeiende populatie in Midden-Europa, waardoor er meer vogels onze kant op kunnen komen, op zoek naar voedselrijke wateren en mogelijke broedgebieden. Of raakt Nederland steeds meer in trek als ruigebied? In de zomer ruien Grote Zaagbekken een flink deel van hun verenkleed. De vleugelveren worden in juli – september vervangen en in deze periode kunnen ze ongeveer een maand niet vliegen. Naar het antwoord blijft het voorlopig gissen. Er zijn nog genoeg vragen om verder onderzoek te doen naar deze overzomeraars.

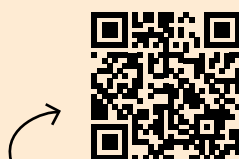
— Albert de Jong, Arjan Boele & Erik van Winden

▲ Figuur 2. Aantallen Grote Zaagbekken in mei – augustus in maandelijks getelde watervogelgebieden in 1976–2024.

Meer van dit soort artikelen lezen? Word lid van Sovon!

Dit artikel verscheen in Sovon-nieuws. Sovon geeft vier maal per jaar Sovon-nieuws uit. Het blad vormt een belangrijk medium waarmee we onze leden voorzien van onder andere verenigingsnieuws, eerste resultaten uit de projecten en nieuwe publicaties. Leden van Sovon krijgen Sovon-nieuws automatisch thuisgestuurd.

Lees meer over Sovon-nieuws
op sovon.nl/sovon-nieuws

